

КОСТЕЛ БОСИХ КАРМЕЛІТІВ МІСТА БЕРДИЧЕВА В РАДЯНСЬКУ ДОБУ

Здавна місто Бердичів було відоме, насамперед, завдяки костюлу ордену Кармелітів Босих та чудотворній іконі, яка там знаходилася. На прощу сюди сходилися віруючі не тільки з усієї України, але й з інших європейських країн. Як зазначав Бенігнус Йосип Ванат: «Санктуарій Матері Божої Шкаплерної у Бердичеві був духовною столицею всієї України, святим місцем присутності Господа і пристанню прочан та покутуючого люду Божого, місцем для звеличення Бога, визнання віри, поєднання з Богом за допомогою Святих Таїнств і вимолювання потрібних благ». Однак після другого поділу Речі Посполитої (1793 р.) Бердичів війшов до складу Російської імперії. Нова влада не жалувала іновірців, однак все пізнається в порівнянні. Після буремних 1917–1920 рр. було встановлено радянську владу, яка дотримувалася атеїстичних принципів і всілякими методами намагалася знищити будь-які прояви релігійності. Бердичів, як духовний осередок, не став виключенням.

На початок 20-х рр. ХХ ст. храм знаходився у власності двох господарів: житлового відділу міськкомунгоспу та релігійної громади. Однак він був у вкрай занедбаному стані. Усі реставраційні роботи там припинилися ще в 1915 р. у зв'язку з Першою світовою війною. Комісія окрвиконкому, яка проводила детальний огляд храму в жовтні 1925 р. констатувала його катастрофічне становище: розвалювалися стіни та башти, збито ліпнину, розписи художника Веніаміна Фредеріче обсіпалися, місцеві жителі вибивали цеглу з мурів та в склепах добували глину для власних господарських потреб. Після смерті останнього настоятеля – отця Терезія-Болеслава Шторбина, влада повністю взяла костел під свою «опіку». На його території розташовувалися гаражі, стайні, склади та інші приміщення господарського призначення, які не мали абсолютно ніякого відношення до культової споруди. На «потреби трудового народу» переплавили золоті корони, якими було увінчано головну святиню храму – чудотворну ікону Матері Божої Бердичівської. Теж ж саме зробили із срібною рамою (близько 75 кілограм), в яку вона була вставлена. З великого вітваря у невідомому напрямку зникло кілька тисяч коштовних дарів. Все, що не мало особливої матеріальної цінності, але в подальшому могло прислужитися для культу – просто знищувалося. Так були спалені усі вітварі та обладнання, цілеспрямовано нівечили інтер'єр костелу – особливо це стосувалося фресок.

У той час, на захист кляштору виступив відомий вчений-історик, виходець з Черкащини – Тодось Миколайович Мовчанівський. Колишній працівник старого музею м. Бердичева Б.В. Кутник характеризував його так: «Мовчанівський випромінював якесь внутрішнє світло, був людиною глибокого розуму й різнобічних захоплень». Саме він переконав окрвиконком у значимості будівлі і її передачі під музей. 11 листопада 1825 р. ця установа офіційно затвердила: «...монастир Босих Кармелітів зі всією територією, костюлом, помешканнями та майном лічити підлягаючими рішучій охороні з боку окружної інспектури народосвіти». На основі цього рішення 8 березня 1928 року вийшла постанова РНК УСРР, згідно з якою була затверджена передача кляштору у віддання народосвіти, а 27 березня цього ж року НКВС видав ухвалу про розпуск римо-католицької громади у м. Бердичева. Зазначені документи мотивувалися тим, що саме існування костюлу як осередка для обслуговування віруючих не було доречним, оскільки в місті існував другий – фарний костюл, приміщення якого згодом теж перетворили на спортивну залу. До того ж зазначалося, що «кількість приписаних до костюлу віруючих не є правдивою; релігійна керуюча верхівка костюлу лише театралізує і спекулює двома-трьома річними католицькими праздниками (скаплежними) аби утворити видимість якогось костюлу».

Поки близько 2,5 років тривали бюрократичні перипетії щодо закриття храму, 14 листопада 1926 р. на його території відкрили музей, директором якого призначили Т.М. Мовчанівського. Він теж не зовсім радів сусідству з духовенством. У Центральному державному архіві вищих органів управління та влади у справі «Про закриття костюлу Босих Кармелітів в м. Бердичеві» міститься його повідомлення, датоване 1928 р. У ньому він зазначав: «За часів існування на території кляштору музею та заповідника, завжди відбувалися факти недотримання з боку костюльної громади норм адміністративно-господарської лінії: більше десятиліття не проводили належного капітального ремонту, відмовлялися нести витрати з прибирання двору, охорони та санітарного догляду, відмовлялися від прийняття антипожежних заходів...».

Попри зазначене вище неоціненним є внесок Тодося Миколайовича у збереженні і відновленні будівлі храму і не тільки. Саме сюди йому вдалося звести і таким чином «вберегти від пильного більшовицького ока» унікальні експонати з панських маєтків Бердичівщини, зокрема родин Ганських, Ржевуських, Оржевських та ін. Завдяки його ініціативності музей став науковим центром археологічних досліджень, які плідно проводилися на території всього Бердичівського району.

Нижню частину санктуарію перетворили на атеїстичний кінотеатр, у якому намагалися подавити віру людей в Бога.

Напередодні війни в музеї було зібрано унікальні експонати, серед них – філософська література ХVІ

ст., сотні старовинних ікон, цінні картини (зокрема згадуються картини вчителя Рембрандта – Хальса) та багато інших.

Друга Світова війна пронеслася вихром над храмом і понівечила його. На тому місці, де раніше тішив своєю красою людські очі кляштор, залишилися одні руїни. Ще у 1941 р., безпосередньо перед німецькою навалою на Радянський Союз, в монастирі виникла пожежа. Її було влаштовано для того, щоб в полум'ї правдоподібно загинув образ Діви Марії. Однак існує версія про його викрадення. Одним із підтверджень цього слугує факт передачі кляштору 25 грудня 1999 р. срібного окладу з цієї ікони одним італійським колекціонером старовини, який побажав залишитися невідомим. Отже, є надія на те, що оригінал ікони теж зберігся і колись повернеться в своє рідне місто.

Не краща ситуація була і з музейними експонатами. Те, що не встигли заховати місцеві ентузіасти, частково вивезли до Німеччини, а частково розікрали мародери.

Під час війни приміщення костюлу неодноразово опинялося в епіцентрі бомбардувань та обстрілів, через що зазнало значних руйнувань.

Після визволення Бердичева від німецьких загарбників на території кляштору розпочалися роботи з відновлення музею, який розпочав свою роботу 29 грудня 1944 р. У важкі повоєнні часи його колектив формував нові експозиції з вцілілих і повернутих місцевими жителями експонатів. Крім того, було створено відділ Великої Вітчизняної війни, який займався збором інформації про відповідний період на території Бердичівщини. Директором музею в той час був історик, археолог В.О. Місяць. Однак робота цієї установи тривала незначний період. У 1954 р. його було закрито у зв'язку з реорганізацією музейної мережі. Усі експонати передали до Житомирського краєзнавчого музею.

З 1958 р. у приміщенні храму почало діяти будівельне училище. Крім того, тут розмістили ряд різних установ, таких наприклад, як фотоательє, реставраційні майстерні тощо.

Протягом 70–80-х рр ХХ ст. адміністративна влада Бердичева забезпечила збереженість архітектурної пам'ятки за допомогою відбудови склепінь, укладання нової дахової покрівлі. Це здійснювалося завдяки ініціативі та підтримці Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Керівництво відновлювальними роботами було покладено на київський інститут «Укрпроектреставрація». У відбудованих келіях розмістили музичну та художню школи, які й досі займають та використовують ці приміщення з навчальною метою.

В радянську епоху ревно переслідувалися віруючі та винищувалися культові споруди. Священників та ченців ув'язнювали і вважали ворогами комуністичної системи. І лише в другій половині 80-х рр. ХХ ст. розпочалася значна релігійна лібералізація. Віруючі люди отримали змогу повертати собі забрані державною владою храми. Отець Серафим Тишко сприяв тому, що Правління Провінції розпочало клопотання про повернення святині Босих Кармелітів у Бердичеві римо-католицькій громаді міста. Державні органи Житомира змушені були їм передати 15 листопада 1991 р. верхній кляштор. 4 грудня 1991 р. віруючим повернули і дольну крипту. Посвячення приміщень відбулося 8 грудня 1991 р. на свято Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. Велика заслуга у цих справах також належала місцевим священикам Бернарду та Амброзію Міцкевичам, які у надзвичайно важких умовах розпочали свою пастирську діяльність. Після 65 років перерви відбулася перша служба, яку очолив отець Бенігнус Ванат.

Храм пережив складні часи, перебуваючи під владою Російської імперії та особливо Радянського Союзу, але сьогодні сюди знову вільно можуть приходити усі люди, хто вірить і надіється на Божу благодать. Після семи десятиліть атеїзації, винищення, переслідувань духовенства та віруючих, санктварій знову відбудували і відновили там богослужіння.